

enberg

ss.

bd. 6

1791

9m/11

6,74

DE VI

QVA RES PARVAE AFFICIVNT ANIMVM
IN PRAECEPTIS DE MORIBVS DILIGENTIVS
EXPLICANDA
COMMENTATIONIS THEOLOGICAE
PARS PRIMA
QVA
AD SOLLEMNIA PENTECOSTALIA

A. C. MDCCCCLXXXV
IN ACADEMIA VITEBERGENSI

PIE CONCELEBRANDA

PVBLYCO NOMINE INVITAT

ORDINIS THEOLOGORVM

H. T.

DECANVS

D. FRANCISCVS VOLKMAR REINHARD

VITEBERGAE

LITERIS CAROLI CHRIST. DÜRRII

DE VI

QVA RES PARVAE VERGUNT ANIMVM
IN FRANGENTIS DE MORIBVS DIGNITVS

EXPLICANDA

COMMENTATIONES THEOLOGICAE

PARS PRIMA

QVA

AD SOLIMINIA TRAFECOSTALIA

A. G. clausen

IN ACADEMIA WITTEBERGENSI

THEOPHILUS

THEOLOGICAE

ORDINIS THEOLOGORVM

ET

DECANVS

D. FRANCISCVS VOLKMAR REINHARD

WITTEBERGAE

LITAEVS CAROLVS CHRISTI BÜCHER

1928 K 944

VI

DE VI

QVA RES PARVAE AFFICIVNT ANIMVM
IN PRAECEPTIS DE MORIBVS DILIGEN-
TIVS EXPLICANDA

P A R S P R I M A

Quidnam esse causae putemus, cur, cum ea religione utamur, quae est magistra virtutis, omnisque honestatis optima commendatrix, et, simul atque editi sumus in lucem, tum publice, tum priuatim, praeceptis imbuamur saluberrimis, raro inueniantur, qui virtutem consequantur perfectam, in multis autem vix appareat aliqua virtutis significatio, plurimi denique datos a natura honestatis igniculos malis moribus celeriter restinguunt? Atque in ceteris quidem rebus, quae vel ad necessitates vitae, vel ad cultum ingenii pertinent, saepe fit progressio admirabilis, incredibilisque curius ad omnem excellentiam, ut prope nulla sit ars, nullumque studiorum genus, in quo non multi sint exercitatissimi, et ad summa, atque vndique suis numeris expleta, peruenerint. Ad virtutis autem aditum etsi multi, variis incitamentis compulsi, aliquantura procedunt: tamen pauci eam plane consequuntur, nec viuunt, ut est apud CICERONEM,^{a)} cum perfectis hominibus, planeque sapientibus, sed cum iis, in quibus praeclare agitur, si sunt simulacra virtutis. Quamquam vero multa sunt virtutis impedimenta cum in vitiositate humanae naturae eiusque imbecilli-

A 2

cilli-

a) *De Offic.* l. I. c. 15.

cillitate, tum in rebus externis, quibus fit, vt plurimi statim a pueris in omni prauitate, et in summa opinionum peruersitate versentur: peccare tamen etiam ii videntur, qui volunt esse virtutis magistri, aliosque praeceptis ad pietatem honestatemque institunt. Etenim quod reliquarum artium magistri diligenter faciunt, vt tironibus non tantum dicant, quae facienda sint, artisque suae vtilitatem iis commendent; sed etiam rationem et modum demonstrant, quomodo singula instituenda sint et peragenda: id hi, qui doctrinam moralem vel scriptis illustrarunt, vel alio modo tradiderunt, omni tempore vehementer neglexerunt. Nam quot fuerunt, qui se profiterentur virtutis magistros, et, vt praeclare obseruat *Epictetus* apud *ARRIANVM*,^{b)} aperirent quidem tabernam medicam, multis instructam remediis; sed vbi, et quomodo ea sint applicanda, nec ipsi scirent, nec magnopere curarent. Quis autem non videt, in rebus iis, quae ad actionem pertinent, non sufficere, si quis sciat, quid et quare sit faciendum, eiusque vtilitatem intelligat: sed hoc maxime requiri cum in ceteris artibus, tum in praeceptis de virtute, vt ostendatur, *quaratione, et quibus aduiculis fieri possint, quae postulantur*, ne tiro-nes, cum ad rem ipsam ventum est, haereant, vel frustra laborent. Coeperunt etiam nostri, ex quo tempore viri harum rerum intelligentissimi, e quibus inprimis commemorandus est *ERNESTIVS*,^{c)} hoc saepe et grauius admonuerunt, paullo diligentius versari in hac re, ac sermonibus de virtute adiungere praecepta de modo, quo vel depellenda sint vitia, vel virtutes comparandae.

II

Sed haec praeciendi ratio longe difficilior est, quam homines vulgo existimant. Falluntur enim, qui rem totam con-
fectam

^{b)} *Dissert.* I. III. c. 21. pag. 447. *ed. Vpt.*

^{c)} *Ob aureolum libellum de disciplina Christiana; Opusc. theol.* pag. 327. sqq.

sectam esse putant, si disputationi de indolè ac praestantia cuiusque virtutis adixerint *regulas* quasdam, commendauerintque nonnulla *adiumenta*, quibus uti debeant, qui eam velint exercere. Nam primo quidem adminicula illa *plerumque sunt ex ipso virtutum genere*, et ita comparata, ut iis uti non possit, nisi qui in virtute iam profecerit. Quid igitur tironibus proderunt, vel iis, qui, quod adhuc vitis laborant, his ipsis praesidiis penitus destituti sunt? Sic, ut hoc vtar, eos, qui saepe peccant, quod phantasiae violentia abrepti, tota mente contrectant perniciosas voluptates, temere iusseris animum ab ista cogitatione auocare, erigere ad Deum, componere ad preces, vel ad contemplandas res alias conuertere. Nam illa ipsa mentis auocatio longe difficillima est, nec habet illud imperium in semet ipsum, nisi qui diuturna exercitatione iam longe ad virtutem processerit. Deinde vulgo *nimis late patent ista praeccepta de modo ac ratione exercendae virtutis*, ac sunt fere generalia tantum, hoc est, neque officiis singulis, neque ingeniis hominum longe diuersissimis, neque temporibus satis accommodata. Nec mirum est, talia saepe legi, et audiri maxime ex iis, qui hanc doctrinae moralis partem in docendo populo adhibent, cum plurimis nihil fere videatur facilius, quam locum aliquem de virtutibus aut vitis tractare, paucissimi autem ad eam rem ingenium afferant *litteris*, inprimisque *historias* studio excultum, et rerum *usu ac diuturna humanae naturae contemplatione* subactum. Quare adiumenta virtutis, quae hominibus commendantur, saepe tantopere abhorrent a temporibus, ac singulorum officiorum natura, ut periculum facientes interdum ne videant quidem, quomodo adhiberi possint praecipientis consilia, vel certe successu destituantur, et nitantur frustra.

III

Vana igitur est, ut res ipsa loquitur, ac plane inutilis omnis ad virtutem cohortatio, quae modum comparandae

virtutis vel non attingit, vel id ita facit, vt in praeceptis generalibus haereat, ad vitam ipsam, ad temporum, locorum, hominum, aetatis, conditionis aliarumque rerum plurimarum diuersitatem se non demittat. Sed qui rectius, et ad vitam accommodatius de virate voluerit praecipere, ei diuturna obseruatione animi humani notanda est infinita paene multitudo rerum, quae, quod hominibus *paruae* videntur ac *leues*, plerumque negliguntur, quarumque vis eo maior est, quo magis latet, hominumque animaduersioni se subducit. Nam vt in iis artibus, quae manuum ministerio exercentur, etiam res eae, quae imperitis leuissimae videntur, saepe sunt grauissimae, vt interdum vel e digitorum admotione intelligi possit, vtrum aliquis satis exercitatus sit, an inassueta manu et incerta rem tractet: ita etiam in colenda virtute dici non potest, quantum res minimae valeant in vtramque partem. Multa negliguntur, multa ignorantur, maxime ab his, qui nunquam didicerunt, se aliosque nosse, multa denique ob leuitatem quamdam animi in actione ipsa parum curari solent, quae, si animaduersa fuissent diligentius, ad incrementa virtutis plurimum profuissent; vel quod ab incautis praetermittuntur, sensim et occulte mores corrumpunt, animumque, nihil tale opinantem, vitiorum labe contaminant. Hae paruae res et leues, quarum est in omni actione et vita incredibilis quaedam vis, vulgo non satis diligenter explicantur in doctrina de moribus. Excitandi enim sunt ii, qui vel vitia sua emendare, vel in virtute proficere voluerint, vt haec parua momenta, quibus in agendo saepe inclinatur voluntas et impellitur; vt hos clandestinas malorum illecebras et irritamenta; vt hos paruos motus, qui sunt affectuum ac perturbationum praeparatio, et quaedam quasi comminatio; vt hos vitiorum accessus lenes et incrementa fallentia, aliaque multa; quae nemo impune neglexerit, sentire discant, obseruare apud se, et vel vitare,

vitare, vel prudenter ad vtilitatem suam conuertere. Si igitur, qui praeceptis regere hominum vitam, et alios cum fructu monere voluerint, hac potissimum ratione consiliis suis vim quamdam et vtilitatem conciliare debent. Nam generalia illa praecepta, quae in schola traduntur, nihil fere habent, quod adhaereat in animis audientium, eosque ita afficiat, vt sentiant, se tangi, sibi omnia dici, sua vitia, suos motus, suam in agendo consuetudinem vel reprehendi, vel eo, quo dictum est, modo mutari et corrigi posse. Quo magis autem omnes docentis sententiae ad has minutas animi mutationes descendunt, seque penitus in vitam ipsam insnuant: tanto plures accipiunt veluti ansas, per quas arripi ab audientibus possint ac teneri. Putamus igitur, haud inutile fore, si per hanc opportunitatem de hoc argumento paullo conquisitius agamus, et hunc locum, qui nondum satis perpurgatus est, diligentius tractemus. Nec veremur, ne qui sint, qui hanc diligentiam, res paruas confectantem, vituperent, cum in iis rebus, quae ad animum vel corrumpendum, vel emendandum valent, nihil nimis paruum haberi debeat; nullius autem artis perfectio sine multis paruis rebus constet. Insunt profecto in minimis animi mutationibus aut virtutis initia, quae, si negliguntur, facile pereunt; aut vitiorum semina, quae celeriter altas radices agunt, ac praeter opinionem ita adolescunt, vt in iis extirpandis saepe frustra laboret acerrima diligentia. Erit igitur omnis nostra hac de re disputatio tripartita. Primo quidem perspicue docebimus, *quas res in hac causa dicamus paruas*, vt ex ipsa mentis humanae indole intelligatur, eas nec a magistris virtutis, nec ab his, qui eam sectentur, negligendas esse. Deinde demonstrabimus, *quid libri sacri hac de re contineant, et qui scriptores humani, cum vetusti, tum recentiores, hoc genus passim illustrent.* Disseremus denique *de his minutis rebus accommodate ad capita quaedam doctrinae morales, et quae vniuerse dicta fuerant,*
trans-

transferemus ad vitam ipsam, vt accuratius intelligatur, quid et quantum sit, haec omnia rite cognita habere, ac diligenter notare. In quo tamen non hoc nobis propositum est, vt argumentum, quod latissime patet, et rerum infinitam paene copiam continet, plane perscribamus, cum id nec imbecillitas nostrae, nec huius loci ac temporis sit. Contenti erimus, primas veluti lineas duxisse, quae obseruatione, lectione, vsu facile possint perfici.

III igitur
 Videamus igitur, vt propositum est, primo quidem *notionem ipsam*, de qua hic agitur, vt intelligatur, quas potissimum res in hac causa paruas seu leues appellandas esse putemus. Atque hic licebit sumere id, quod accuratius demonstrant, qui de prouidentia Dei subtiliter disputant, omnes mundi partes ab opifice summo ita ab initio constitutas esse, omnique tempore administrari, vt omnia sint apta inter se et connexa, et legibus quibusdam certis, tanquam vinculis contineantur. In hac partium, quibus mundus constat, consensione, ac perpetua causarum serie et *συνδολῶν*, etiam *minimarum rerum* a Deo habitam esse rationem, nemini mirum videbitur. Neque enim perfecta esset omnibusque numeris absoluta in Deo rerum cognitio, nisi ea quoque complecteretur, quae nobis parua videntur, curare autem omnia, et gubernare hanc rerum vniuersitatem non posset Deus, nisi seriem eorum, quae sunt, ita copularet et componeret, vt, quae sit in perpetua causarum progressionem etiam minimarum rerum efficientia, intelligeret, earumque vim sapienter moderaretur. Hanc Dei curam, in rebus leuissimis conspicuam, Dominus ipse praedicat Matth. X. 29. 30. et quam sit solatii plena demonstrat. Negat enim minimam aueculam a Deo negligi, horumque animalium vitam tam curam esse, ait, rectori mundi, vt sine eius numine nullum peccet. Quod autem hominum capillos quoque numeratos esse dicit;

dicat; (nam quae ibi proxime de apostolis differit, ea latius patent, possuntque ad homines omnes transferri) id indicat, in homine nihil tam paruum esse, nihil tam leue videri, quod prouidentiae diuinæ se possit subducere; solent enim, Hebraico more, capilli, cadentes de capite, dici de rebus aduersis, iisque leuissimis, vt satis constat; vid. 1 Sam. XIV. 45. 2 Sam. XIV. 11. Act. XXVII. 34. Est igitur hic rerum omnium causarumque in mundo perpetuus ordo, continuusque nexus diuino consilio tam apte deuinctus et implicatus, vt minima cohaereant cum maximis, nihil autem sit, quod non causae cuiusdam praegressione fiat. Quare vsus ipse docet, e rebus minimis suspensos esse euentus maximos, et omnia fere, quae vnquam grandia visa sint, a tenui profecta initio, et aucta sensim paruis incrementis, ad magnitudinem suam peruenisse. Exstat etiam singularis hac de re libellus, Francogallico sermone scriptus, in quo multa praeclare disputantur;^{d)} quare copiosius hoc argumentum persequi, iam nihil attinet. Hoc autem praetermitti in hac causa non debet, aptam illam, et ad certas leges exactam rerum omnium consensionem non tantum in ea mundi parte cerni, quae *corporum* infinita varietate constat; sed ad *mentes* etiam pertinere, quae sunt cum corporibus ita coniunctae, vt earum sint in efficiendis mutationibus, quarum series in hoc mundo explicatur, partes praecipuae. Nihil igitur in animis hominum fit casu et temere; nulla re *externa*, quamuis videatur leuissima, affici possunt, quin aliquid ex ea trahant; in ipsa denique agitatione *interna* nihil est tam paruum, quin aliquid efficiat, sitque causa mutationum aliarum. Qua de re quoniam copiosius praecipunt, qui mentis

d) Index est; *Essais sur les grands evenements par les petites causes*, Amsterd. 1758. Addendus est pulcherrimus BONNETI locus in *Contemplatione naturae* Part. 1. c. 7.

tis humanae indolem aperiunt, et leges exponunt, quas in agendo sequitur: nos iam illam disputationem praetermittimus.

V

Sed haec ipsa causarum continuatio seriesque perpetua saepe perobscura est, et ab ipsa natura tantopere inuoluta, ut vel penitus lateat, vel nonnisi partes quaedam a nobis possint conspici. Quis enim est, qui nexus tanti tamque varii veluti volumina explicare, et anfractus ubique persequi possit. Tanta est rerum, quibus circumfusi sumus, multitudo, quarum quaeque suam habet, sibi que propriam mutationum seriem, ut, quamquam ipsi sumus in hoc mundi nexu constituti, eiusque vim vndiquaque sentiamus, tamen nemo sit, quem non saepe conturbent coagmentationis tantae multiplices *ἐλεγμοὶ καὶ καμπαὶ πολυπλόκοι*. Nec mirum est, nobis in hac re longe grauissima, quae tam late patet, multa videri obscura, plurima vero a nobis penitus ignorari, cum animi acies vel in iis hebescat, quae nobis proxima sunt. Est enim mentis nostrae in arripiendis notionibus iis, quas per sensuum instrumenta de rebus externis accipit, et in formandis et contuendis reliquis, quas ipsa gignit ex se, vel ex opibus iamiam partis promit et renouat, tanta celeritas, ut fere nullibi consistat, sed continuo impetu ad nouas ideas feratur. Haec agitatio saepe vehementer augeatur ipsis rebus externis, cum aliquid accidit praeter opinionem, quod motum aliquem in animo excitet, eumque vel voluptate perfundat, vel taedio afficiat. Praeceptum autem est ista cogitandi celeritas maxime in hominibus iis, quibus ipsa natura tribuit alacritatem quamdam, ut facilius, quam alii, et concipiant motum, et diutius continuent. In hac igitur concitatione non omnia, quae videt animus, sentit et cogitat, ita ab eo percipiuntur, ut singulorum sibi sit distincte conscius. Plurima praeteruolant, mentemque non nisi leuiter tangunt. Impetum

petum enim, quo ad noua ruit animus, non nisi tunc cohibere solet, cum vel inuitus cogitur in aliqua notione haerere; quam necessitatem ac tanquam vim ei aegritudo, tristitia, dolor, alia, afferunt: vel cum aliquid percepit, quod contemplatione dignum videtur, et quod pulcritudine, nouitate, mirabili quadam indole, vel alia quacumque demum ratione cum allicit ac tenet. Iam vero ea, quae in isto cursu praecipiti impetum animi aliquo modo colibent, et efficiunt, ut consistat, seque ad contemplandum et deliberandum det, grauias dicuntur et magna; habentque, vt iam diximus, hanc vim, conuertendi in se animum ac tenendi, vel eae res, quae noua multa, inaudita et obseruati digna continere videntur; vel eae, quae sunt cum salute nostra aliquo modo coniunctae. Quare istius magnitudinis seu grauitatis, quam rebus tribuimus, gradus sunt paene infiniti, quibus attentio animi ita respondet, vt, quo magis ista grauitas sentiatur, siue vera sit, siue opinata, eo diutius in re ipsa haereamus. Reliqua vero omnia putantur *parua et leuia*; non quidem propterea, quod vere sunt contemnenda; vidimus enim, in hac rerum compage nihil esse, quod ob nexum cum reliquis non accipiat aliquam vim; sed quod nobis imperitis, aut festinantibus, ita videntur. *Paruas igitur res hic dicimus eas, quae animum vulgo non possunt attentum facere, hoc est, quae sunt ita comparatae, vt afficiant quidem animum, et aliquam in eo mutationem producant, sed leuem, quae eius attentionem non satis possit in se conuertere.* Talia etiam CICERO in libris *de officiis* appellat *parua*. *Vt in fidibus, inquit, musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos, si acres ac diligentes esse volumus animaduersores vitiorum, magna saepe intelligemus ex paruis.* ^{e)} Ad paruorum genus autem refert oculorum obtutum, superciliorum aut remissionem aut contractionem, moestitiam, hilaritatem, risum, alia, quae imperiti solent in aliis parum animaduertere, quod spectantium ani-

e) Libro l. c. 41.

mos leuiter tantum afficiunt. Ita Graeci quoque loquuntur. PLUTARCHVS quidem in libello *de profectu virtutis sentiendo*, aliquoties *μικρά* appellat res eas, quae vulgo, et maxime ab imperitis, in sectanda virtute solent negligi, quamquam vim habeant longe maximam. Nam tritum illud:

Εἰ γὰρ κεν καὶ μικρὸν ἐπὶ μικρῷ καταθῆο
καὶ θαυμά τῆθ' ἔρδοις,

non tantum de augenda pecunia bene dici, ait, sed posse etiam ad incrementa virtutis transferri. f) Eum vero in virtute multum profecisse putat, qui nihil sibi indulgeat, quod reprehendi possit, ἀλλὰ προσέχων ἐκάσῳ, καὶ εἰς τὸ μικρότατον ἢ κακία ποτὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἐνδύσα, συγγνώμην πορίζεται, id aegre ferat et indignetur. g) Sed haec de *notione* sufficiant.

VI

Veniamus ad *genera rerum minutarum*, quas ob paruitatem cum magistri virtutis in praecipiendo, tum hi, qui in corrigendo animo vel deberent laborare, vel vere laborant, in agendo plerumque solent negligere. Est autem earum, vt facile intelligitur, infinita paene multitudo. Vt enim quisque est in obseruandis et indagandis animi sui viribus, agitatione, motu, omninoque mutationibus internis omnibus indigentior et lenior: ita etiam maior solet esse copia rerum, quae ei videntur exiguae. Atque ne is quidem, qui mentis aciem diligenter acuit ad videndos motus internos, eorumque vicissitudines curiose spectandas, praesenti semper animo vtitur, cum tanta cura, ac tam perpetua et constans, vix cadat in imbecillitatem humanam. Quis non interdum dormitat, vel arctiori quodam somno opprimitur? Quam non saepe is ipse sensus internus decipit, vt se ipse non satis habeat perspectum, et in suis aedibus

f) Pag. 76. ed. Francof.

g) Pag. 85.

dibus veluti peregrinetur? Quem denique imagines rerum extrariarum, irrumpentes vndiquaque per sensus, interdum non ita conturbant, vt nascentes in animo opiniones, libidines, perturbationes non statim possit cernere et intelligere? Sed hoc ipsum, quod res, quae leniter afficiunt animum, et hanc ob causam paruae dici possunt, vel *extra nos* positae sunt, vel *in nobis ipsis* litae, nos impellit, vt earum duo constituamus genera, quorum alterum complectatur omnia, quae sub sensus cadunt; alterum vero e rebus iis constet, quae in ipsa animi agitatione insunt. De utroque genere iam deinceps paullo conquisitius agamus.

VII

Ac primo quidem generi earum rerum, quae sunt *extra nos* positae, ac sensus leniter tangunt, vt factam mutationem parum curet animus ac fere negligat, tres subiectae sunt formae. Interdum enim a rebus *singulis* hoc modo afficitur animus; interdum a *pluribus simul*, interdum denique a *multis*, quae sibi succedunt. Multa enim quotidie percipimus; multa videmus et audimus, quae, quod leniter affluunt ad animum, nec cum rebus aliis ita copulata sunt, vt ictu vehementiori nos commoueant et quatiant, parum curare solemus. Nam in illa festinatione, qua continuo ferimur ad noua rerum simulacra, res singulas, quarum non est vis tanta, vt animum possint attentum facere, perfunctorie tantum, et quasi aliud agentes, percipimus, eaeque obscuriores imagines vehementer negliguntur ab his, qui non didicerunt, animi sui statum spectare, eiusque vicinitudines curiosius anquirere. Sed dici non potest, quantum vim haec leuia, quamuis vehementiorem motum non excitent, in animo saepe exserant. Falluntur enim, qui existimant, ea nihil in nobis efficere propterea, quod animum non teneant, et ad se rapiant, vel quod eorum vis non semper statim manifesta sit. Quis enim nescit, excitari nonnunquam in

nobis appetitus; quos quid prouocauerit, ipsi ignoramus; senti-
 tiri interdum *infractiōem* quandam ac *demissionem animi*, quae
 vnde sit orta, non satis intelligimus; adesse saepe *praeparatio-*
nem quandam affectus, veluti irae, tristitiae, gaudii, nec intelligi
 posse, quid nos ita affecerit; instaurari repente a phantasia
magnam visorum multitudinem, nec perspici, vnde mens ea reno-
 uandi occasionem arripuerit. Haec, et alia multa, plerum-
 que proficiscuntur a leni illa rerum extrariarum efficacia, cuius,
 cum tangit animum, et per sensus sollicitat, non semper ratio-
 nem habemus. Manifestum id est maxime in iis, qui sunt
 alicui vitio dediti, in iracundis, libidinosis, auaris, aliisque.
 Hi enim rebus minimis facillime irritantur, nec est in rebus
 externis quidquam tam paruum, modo habeat aliquam cum
 ipsorum vitio coniunctionem, quod perdant, et quod affectos
 ipsorum animos non offendat. Interdum vis ista rerum exter-
 narum, quae singulae leuiter tantum nos afficiunt, tum de-
 mum manifesta fit, cum sensim apud animum collectae sunt.
 Ita cum multa vel vidimus, vel audiuimus, quae singula non
 sufficissent ad exhilarandum animum: tamen ipsa illa rerum
 minimarum copia, quae paullatim, ac per interualla, animum
 tetigerant, tandem iucundos motus producit, et hilaritate nos
 perfundit.

VIII

Sed earum quoque rerum, quae *simul in nos agunt*, non
 semper tanta vis est, vt magnam animi attentionem excitent,
 et studiose a nobis obseruentur. Illabuntur saepe multarum
 rerum simulacra animum simul, sed tam leuiter et quasi clan-
 culum, vt, nisi diligens et curiosus fuerit rerum suarum anim-
 aduersor, ipse vix sciat, quid potissimum senserit. Hanc
 simulacrorum, animum simul pulsantium, vim lenem, inter-
 dum mollem etiam et suauem, qui neglexerit, is semet ipse
 magnis

magnis ad virtutem incitamentis priuare, vel imprudens opprimi potest peccandi periculis, quae minime praeuiderat. Quem non ad spectus locorum quorundam, quem non cubiculi et secessus tranquilla solitudo, quem non *tacitae*, ut est apud poetam, *amica silentia lunae*, quem non saepe alia rerum nobis circumiectarum multitudo et varietas, ita afficit, ut animus, antea nihil tale agens, sensim erigatur ad Deum, sensus motusque pios concipiat, multaque praeclare cogitet, atque decernat. ^{h)} Eadem vero rerum multarum, simul perceptarum, vis etiam plurimum valere potest in contrariam partem. Incautos enim facile potest ad leuitatem, petulantiam, libidinem et peccandi impetum allicere ac praeparare, et pedetentim eo perducere, quo nec putauerant, nec volebant. Id fere tum fit, cum improuisa opportunitas temporis et locorum peccandi propositum in iis efficit, qui in eam cogitationem nunquam delapsi essent, nisi inopinatus rerum extrariarum nexus animum leniter illexisset, et imprudentes decepisset. Dicitur non potest, quot hoc modo flagitia orta sint, et ab iis quoque commissa, qui nunquam putassent, se talia audere posse. Sic interdum boni viri, aduersus rerum externarum illecebras lenes non satis muniti, praeter opinionem ea facere possunt, a quibus videbantur et sibi, et aliis longe alienissimi. Neque hic praetermittenda est illa vis, quam opera artificum, quibus quotidie vimur, quae semper videmus et tractamus, et quibus sensim

^{h)} Si tibi occurrit vetustis arboribus, et solitam altitudinera egressis, frequens lucus, et conspectum caeli densitate ramorum, aliorum alios protegentium, submouens, illa proceritas siluae, et secretum loci, et admiratio umbrae, in aperto tam densae atque continuae, *fidem tibi numinis facit*. Et si quis specus saxi penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus caulis in tantam laxitatem excauatus, *animum tuum quaedam religionis suspicione percutiet*. Magnorum fluminum capita veneramus; subita ex abdito vasti amnis eruptio *aras habet*. *Coluntur* aquarum calentium fontes; et stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo *sacrauit*. SENECA Ep. XLI.

sensum adfuescimus, in animo exserunt. Manifestum enim est, et usu ipso comprobatum, operibus artificum imperfectis, maleque compositis, hebetari pulcritudinis sensum, eosque, qui quotidie hauriunt vitiosas prauasque talium rerum imagines, et, ut PLATONIS formula vtar, *gramine noxio nutriuntur*, multa paulatim ab his rebus externis decerpere, quae animo sint perniciosae, et ignaros saepe magnum malum contrahere. Praeclara est hac de re PLATONIS disputatio *in tertio libro de republica*ⁱ⁾ vbi copiosius docetur, quantum sit, haec parua diligenter animaduertere. Existimant quidem vulgo hi, qui de mentis humanae natura subtiliter cogitare non didicerunt, nihil referre, quibus rebus circumdati sint homines, quibus vtantur aedificiis et vestibus, qua supellectile, quae ipsorum oculis obiectae sint species in tabulis, signis, aliisque artificum operibus, quod audiant genus musices, quas cantiones, quos versiculos ediscant. Sed quis non videt, haec omnia vel propterea, quod ante oculos obuersantur quotidie, et varie vsurpantur, non posse in animum non influere, eumque leniter flectere. His paruis rebus sensum corrumpitur animus, si pravae fuerint, vt negligentiam, agrestem quamdam *divaio dno seu*, petulantiam, spurcitiemque in omni vita demonstret; sin boni decorique naturam expresserint illae res externae, sensum pulcritudinis, constantiae, ordinis in omnibus dictis et factis, alent et confirmabunt, vt homines, quasi aliud agentes et ignari, cernere discant, quid sit in quauis re pulcrum et aptum, idque in omni vita diligere incipiant et sectari. Quare PLATO eo, quem diximus, loco recte monet, in educandis adolescentibus habendam esse rationem rerum externarum omnium, quibus sint circumdati; vt in salubri quasi loco habitantes, vndiquaque adiuuentur, et a praestantibus artificum operibus, vel ad oculos, vel ad aures aliquid perueniat veluti aura, a locis salu-

i) Inde a pag. 616.

salubribus sanitatem secum ferens, quae eos statim a pueris sensim sensimque ad amicitiam et consensum cum iis, quae ratio suadet, leniter prouehat. ^{h)}

VIII

Habet denique, vt supra obseruauimus, etiam *successio rerum externarum*, et mutationum quarundam continuata series hoc, vt animus tangat interdum leniter, sed incautum, et prima illa irritamina spernentem, varie decipiat. Hoc modo saepe oriuntur *perturbationes animi*, et praeter opinionem tantopere augentur, vt animus incitatus nec cohibere se possit, nec, quo loco vult, insistere. Vbi enim mutatione quadam externa leniter affectus, primum istum neglexeris, motumque susceperis quantumuis leuem, accedentibus identidem nouis irritamentis, continuo crescit agitatio, ac perturbatio exilit tanta, vt incitatus animus procliue labatur, sustinerique non amplius possit. Conspicuum est hoc fallens, et a paruis rebus profectum, perturbationis incrementum in irascentibus. Saepenumus aliorum, saepe vultus, non nihil contemtionis prodens, leuem aliquem morsum in animo relinquit; si eorum risus accesserit, crescit tacita indignatio; adde iocos, vehementer ales incensi hominis ardorem; adde dicterium, videbis, quantopere se ipsam impellat ira, nec amplius consistendi locum reperiat. Atque his paruis rebus inprimis ii commoueri solent, qui sunt procliuiiores ad superbiam, vel dediti vitae generi paullo molliori. Hi causas irascendi facile vbique inueniunt; ac verissime hac de re PLVTARCHVS in libello *de ira colubenda*, καὶ μὴν τὰς γὰρ συνεχεῖς, inquit, καὶ πυκναῖς, καὶ κατὰ μικρὸν ἐν τῇ ψυχῇ συλλεγομέναις ὀργαῖς μέγιστα φιλαυτία καὶ δυσκολία κατὰ τρυφῆς καὶ μαλακίας, εἰς σμῆνος ἢ ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐντίττει. ^{l)} De amore idem dixeris. Parua fere sunt, quibus excitatur, paruis rebus alitur, atque omnino, vt notum est, μικρολόγος

esse
^{h)} Pag. 619. ^{l)} Pag. 461.

esse solet ac *Quid sit*. Inprimis notabilis est leuiuscularum mutationum vis in commouendis suspicionibus, quae ubi semel ortae sunt, e rebus minimis ingens incrementum capiunt. Exemplo possunt esse ii, qui Zelotypiae stimulis incitantur. Quid enim agere, quid dicere, quid suscipere, quid omittere, quomodo denique vultum componere potest amasius, quin Zelotypus institutis eius omnibus vtatur ad suspicionis suae vim confirmandam, animique dolorem augendum. Omnia in contumeliam et aliorum accipit, atque facta sunt, omnia interpretatur inique, se semper credit negligi — Praetermittimus alia multa, quae hac de re disputari possent, quoniam putamus, vel his paucis planum esse factum, res externas, modo sigillatim, modo coniuncte, animum saepe ita afficere, vt earum efficacia imperitis videatur quidem leuis et parua, ab eo autem, qui alios ad virtutem vtilliter instituere voluerit, diligenter notanda sit et explicanda.

X

Sed plura latent in animo ipso, et in ipsa eius agitatione occurrunt, quae vulgo putantur parua, et quorum vim ii, qui de doctrina morali praecipunt, saepe nimis negligunt; sequitur itaque, vt etiam hoc genus paucis illustremus. Ac primo quidem in nobis est *ingens multitudo idearum obscurarum*, quarum mens, cum non possit multa simul complecti ac distincte cogitare, parum sibi conscia est. Harum autem duplex est genus. Primum earum, quae nunquam ita possunt instaurari, vt claritatem aliquam accipiant, satisque possint a reliquis distingui, vel quod iam tum imperfectae erant, cum mens eas arriperet, vel quod memoria quasdam earum partes sensum passa est euanescere, nec eas iam plenas reddit et absolutas. Alterum genus eas complectitur ideas obscuras, quae possunt quidem reuocari, quod memoria retinentur, sed, cum mens est aliis rebus intenta, recesserunt quasi in umbram. Hoc genus patet latissime, et continet

tinet omnia, quae praeter eas res, quibus adhibetur attentio, in animo condita sunt. Iam cum sit perpetua mentis agitatio, et incredibilis in cogitando celeritas; in illa ipsa festinatione autem nec temere erremus, nec possimus quodam quasi saltu ad quascumque notiones peruenire, sed viam potius teneamus certam, quae ducat per ideas, aliquo vinculo et quadam veluti affinitate coniunctas: saepe accidit, *ut transitus ille ad cogitationes novas per ideas obscuras fiat*, quae vel plane nulla, vel ad modum parua luce insignitae sint et collustratae. Quare saepe nescimus ipsi, qua ratione, quae via simus ad cogitationes delati, quae cum antegressis non videntur cohaerere. Atque omnino tota hominis vita consumitur ista notionum vicissitudine, quarum aliae distincte cogitantur, aliae obscuritate sua latent, quamquam omnes communi quodam vinculo aptae sint inter se et connexae. Sed quis non intelligit, quantum interest, animum ad videndas et contemplandas illas vicissitudines acuere. Principio enim eius rei ignoratio *superstitioni* fauet, et multos induxit, ut, quoniam non intelligebant, quomodo potuerint subito in ipsis existere notiones, ab antegressis longe diuersissimae, cogitationes, ab hoc fonte manantes, vel diuini spiritus afflatui tribuerent, si piae viderentur, vel diaboli fraudibus, si essent impiae ac detestabiles. Et hoc modo, quis nescit, quot homines fanatici omni tempore exstiterint, quot phantasiae ludibria petturbauerint genus humanum, quot denique homines miseri, qui se tentatos a diabolo putarent, animo vehementer diseruciati sint? Deinde, quod motus animorum duplices sunt, alteri cogitationis, alteri appetitionis: ideae obscurae interdum *appetitus quoque sollicitant* et ad agendum impellunt. Atque sic gliscere incipiunt desideriorum igniculi, quorum origines saepe ipsi ignoramus; sic interdum angoribus afficitur animus, quorum causae nos latent. Haec omnia, parua quidem illa, et quae imperitorum animaduersioni se fa-

cile subducunt, qui neglexerit, is imprudens ad peccata abruptitur, nec potest esse sui potens; nam nec animi tranquillitatem conseruabit, nec virtutem, quam sibi comparauit, satis tueri poterit, cum artes animi clandestinas, eiusque latebras interiores non habeat perspectas. Monendi igitur sunt homines et hortandi, vt saepe ad se redeant, animique motus minimos obseruare discant, ne, cum talia acciderint, haereant et conturbentur.

XI

Quod autem de notionibus singulis diximus, id etiam ad *opinionem et iudicia* transferri potest, quae ipsa interdum latent in nobis, vt quamquam in agendo nos regant, mens tamen eorum sibi parum sit conscia. Est enim haec plurimorum hominum conditio, vt statim atque nati sunt, in omni continuo prauitate versentur, ac paene cum lacte matris plurimos errores suxisse videantur. Multas opiniones etiam ipsi fingimus, cum per aetatem nondum possumus recte iudicare, et, quid sit in quauis re verum, subtiliter videre. Hae autem opiniones, mature collectae, inhaerescunt in mente penitus, et quae puerilis animus arripuit, ea sunt, vt vere ait PLATO^{m)} *δυσκλωπτα τε καὶ ἀμετάστατα*, vix elui, vix abstergi possunt ac submoueri. Sed haec ipsa consuetudo diuturna, quae has opiniones quasi partem aliquam nostri fecit, *omnem mentis attentionem ab iis auertit*, nec sinit nos eas in eorum numero habere, quae cura nostra indigeant. Hinc fit, vt multa peragamus quotidie, non certa ratione ducti, sed impulsu obscuris istis animi iudiciis, quae sensim conualuere. Nec tales opiniones, mente semel comprehensas, ac temporis diuturnitate confirmatas, facile euellat ratio. Miramur saepe, qui fiat, vt grauissimis argumentis vel apud nos, vel apud alios nihil efficiatur. Indignamur interdum, nos ne iis quidem assentiri posse, qui
verissi-

m) De Republ. l. II. p. 60c.

verissima et vtilissima suadere videntur, sed impediri sensu quodam obscuro, qui nullo argumentorum pondere opprimatur. Atqui in hoc se exserit vis illa opinionum obscurarum, quas mature concepimus. Hae enim efficiunt, vt, quamquam meliora placeant, et assensu nostro digna videantur, ea tamen non possimus penitus admittere, et toto animo complecti, quod nimis apud nos inualuit ratio contraria, ac fere coaluit cum ipsa mentis nostrae natura. Neque existimari debet, tales opiniones, quae obscuritate sua nocent, tantum a teneris animis suscipi. Etiam adulti fere quotidie e consuetudine cum aliis, et ex iis, quae videmus et audimus, aliquid trahimus inscii, quod in animo firmiter sedeat, eumque pravis opinionibus inficiat. Dici non potest, quanta sit hac in re *vis exemplorum*, cum omnium, tum inprimis eorum, quae proponuntur ab hominibus, quos amamus, colimus, veneramur. Horum moribus, horum agendi ratione facile fit, vt multae latenter irrepant opiniones, et nescientes, vel certe parum curiosos rerum suarum spectatores varie corrumpant. *Nemo non, praeclare hac de re ait SENECA,*) aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit — Conuictor delicatus paulatim eneruat et emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat; malignus comes, quamuis candido et simplici, rubiginem suam affricuit.* Haec omnia vulgo putantur parua. Nam quotusquisque est, qui in se ipsum descendens, diligenter examinet, quibus sit opinionibus deditus? Quotusquisque est, qui eas protrahat in lucem, et obseruet, quid et quantum in se quotidie efficiant? Sed deberent hi, qui doctrinam moralem coram populo tractant, hac de re saepius admonere homines, et quoniam sunt ex opinionibus illis nonnullae pluribus hominibus communes, has potissimum studiose notare, et ostendere perspicue, quomodo vsu et exercitatione possit animus tum ad videnda haec clandestina vitia, tum ad euellenda et corrigenda acui et aptus fieri.

n) *Epist.* VII. quae tota huc pertinet.

Pertinent autem ad res paruas, quae in animo ipso latent, inprimis etiam illi, quos paullo ante diximus, *desideriorum igniculi*, siue ab obscuris ideis, siue a claris proficiantur, omninoque *omnes voluntatis repentinae inclinationes, momentaque saepe perleuia*. Est enim haec animi humani natura, vt voluntas interdum leuissimis momentis impellatur, quae mentis acies, omni adhibita contentione, non semper potest perspicere et inuenire. Id non modo tum fit, cum aliquid celeriter decernendum est, vel cum de rebus agitur quotidianis et leuibus, quas parum curamus, et quasi forte decidimus; sed in grauissimis etiam, de quibus est difficilis deliberatio, quod multa de iis in mentem veniunt in vtramque partem. In tali causa cum incertus haeret animus et anceps, atque optat, vt aliquid momenti accedat in alterutram partem, arripit plerumque rem quamque leuissimam, quae vel per sensus ad nos delata est, vel industria phantasiae subministrata, vel ab appetitu quodam vehementiori profecta. Sed haec momenta leuia, quae saepe plurimum valent in rebus grauissimis, quam parum ab hominibus obseruentur, vel ex eo potest intelligi, quod eorum ignoratio peperit opinionem *de libertate*, quam dicunt, *indifferentiae*, quae omni tempore multis philosophis vehementer placuit. Si quis igitur voluerit in omni deliberatione ita versari, vt minime pendeat a casus arbitrio: omni studio laborare debet in eo, vt acute videre discat in rebus iis, quae voluntatem quouis tempore inclinant et impellunt. Etsi enim non semper omnia momenta inueniet, quae adsunt: hoc tamen vsu et contentione efficiet, vt multa rectius animaduertat, quam alii, nec casu quodam in ea veluti incidat, quae prudenter decernenda fuerant et caute. Sed *appetitiones* quoque et *auerfationes* a paruis plerumque proficiuntur initiis. Non itatim desiderio ardet animus, non statim laetitia gestit et exultat; sed sunt quaedam principia, his magnis commotionibus praeludentia, eaque parua, in motu quo-

quodam leni, plerumque ne voluntario quidem, posita. Hoc etiam in iis commotionibus locum habet, quae sunt ex opinione mali, in metu, aegritudine, tristitia. In omnibus, quae appetit animus ac detestatur, incipit a leuiori quodam conatu, qui sequi solet ictum primum, quem senseramus. Hunc conatum, hanc vehementioris perturbationis comminationem, qui negligunt, vel subtiliter obseruare nesciderunt quidem: ii vi appetituum, quae, cum semel excitata est, celerrime crescit, ita trahuntur, et inuiti quoque solent abripi, vt non amplius possint resistere. Atque hoc ipsum, quod non omnes voluntatis motus cum animi conscientia fiunt, sed minutis rebus saepe impellimur, quarum nulla est distincta repraesentatio, hoc ipsum igitur etiam illud efficit, *vt multa, per membra corporis quoque, peragamus, quorum nobis non satis sumus conscii.* Id autem fit duplici modo. Primo quidem tum, cum quaedam agendi ratio abiit in consuetudinem. Nam quae ex habitu peragimus, ea non amplius requirunt mentis animaduersionem et diligentiam, saltem admodum paruam, et ita fere fiunt, vt actio ipsa non impediat animum, quominus rebus aliis intentus sit. Sed praeter eas res, in quibus consuetudine ducimur, instituimus etiam quotidie multa, *quae ob paruitatem nos latent, vt interdum nec sciamus, nec aliis credamus, ea a nobis vel fieri, vel facta esse.* Quanta est varietas eorum, quae in motu corporis, in vultu, in oculorum obtutu, in locutione, in statu, incesu, sessione, et in multis aliis proficiuntur ab animo parum sibi conscio, et quae ab aliis animaduertuntur in nobis facile, a nobis ipsis saepe penitus ignorantur. Solemus etiam, vt docet experientia, has minutas actiones facile repetere, et hoc modo incii habitum contrahere, qui saepe tantus est, ac tam pertinax, vt vix possit acerrima diligentia debilitari ac depelli. Quid autem in hac animi mobilitate, quae nunquam quiescit, sed perpetuis mutationibus cietur et agitur, magis necessarium est, quam vt homo semper excubare discat, ne ex his paruis rebus,

rebus, quas imperiti negligunt, pereat aliquid, quod ad confirmandam muniendamque virtutem pertinere possit, vel aliquid tacite crescat, et sedem in animo figat, quo corrumpatur, et status eius fiat deterior.

XIII

Sed restat hic ipse *status animi*, de quo, quod et ipse interdum parui ducitur, nonnulla dicenda supersunt. Etenim status animi cum efficiatur mentis ac voluntatis motibus, qui quovis tempore adsunt, ac veluti dominantur in nobis, necessario est continuis mutationibus obnoxius, quoniam notiorum et appetituum vicissitudines nunquam consistunt, nec quaedam esse potest in his rebus constantia. Quis autem non videt, alium animi statum exercendae virtuti, alium perpetrandis sceleribus aptiorem esse? Adsunt interdum ac dominantur in animo notiones, sensus et motus, qui, si diligenter animadveruntur, hominem ad edenda praeclara facinora primum reddunt et idoneum. Alio tempore eae occuparunt animum ideae, ea desideria exarsere, quae si opportunitas accesserit, et externum quoddam vel leuissimum irritamentum, eundem hominem ad atrocissima scelera impellunt. Interdum in corpore latent causae, quae animi statum in peius mutant, et peccandi libidinem excitent. *Vetus dictum est, ait SENECA^o) a lassorixam quaeri. Aequae autem et ab esuriente, et a sitiente, et ab omni homine, quem aliqua res vr̄it. Nam ut ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolefcunt: ita animus affectus minimis offenditur, adeo, ut quosdam salutatio, epistola, oratio et interrogatio ad litem euocent.* Haec ille verissime. Sed haec animi praeparatio ad virtutem, et haec scelerum veluti comminatio, quae in ipso eius statu inest, saepissime negligitur et ignoratur ab his, qui ad videndas mutationes internas mentis aciem non acuerunt. Hi si didicissent, quomodo status animi quotius

^o) *De Ira* l. III. c. 10.

quouis tempore diligenter obseruandus sit: non modo in virtute celerius proficerent, sed multa etiam cauerent, quae peccandi periculum afferunt, atque tum, cum se ad vitia procliui-ores sentirent, multo attentiores essent, quam plerosque videmus esse — Sed haec *de rebus ipsis*, quae vulgo putantur paruae, earumque *generibus* vniuerse dicta sunt.

XIII

Veniendum enim est ad *causas*, quibus homines in obseruandis his rebus minutis negligentiores fiunt; quae, si quid videmus, sunt potissimum *tres*. Ac *prima* quidem, eaque praecipua, in eo est, quod multi vim harum rerum penitus ignorant, nec unquam de iis cogitarunt; vel quod nunquam didicerunt, animi sui motus diligenter spectare et contemplari; vel quod nesciunt, quid in se sit imbecillum, et quae potissimum animi pars diligenter protegenda sit. Hoc enim in promptu est, homines multos tanta cupiditate duci, res nouas, quae sensus feriant, percipiendi, et his, e motu sensuum haustis et comprehensis rerum simulacris ita distrahi et occupari, vt animus fere nunquam ad se redeat, nunquam se contueatur, sed habitet quasi in rebus externis. Huic autem vitio qui dediti sunt, ii negligunt omnia, quae non sunt tanta, vt animum vehementer concutiant, eumque, vt suarum sibi rerum conscius fiat, quasi vi adigant. Atque peccatur in hoc saepe tum ab his, qui in educanda formandaque iuuentute versantur, tum ab aliis, qui doctrinam moralem coram populo tradunt, quod non laborant in acuendo sensu illo interno, quo mens suas actiones mutationesque percipit et animaduertit. Excitandi enim sunt homines omni modo, vt obseruare discant, quomodo sint quouis tempore animo affecti, et internas actiones mutationesque, quantum fieri potest, attente sequantur. Nam qui mentem ad videndas illas vicissitudines non acuerunt, ii sequi coguntur caecos animi impetus, cum lenes illos motus ac vitio-

D

rum

rum accessus, quibus celeriter resistendum erat, non animaduvertant, atque omnino tum demum sui sibi conscii fiant, cum mala iam vehementer creuerunt, eorumque vis non amplius potest reprimi. Haec inscitia, quae prauas animi mutationes non sentire didicit, in primis iis nocet, qui ab aliqua parte imbecilli, et ad vitiorum quoddam genus procliuiiores sunt. Neque enim iisdem rebus affici solent eodem modo homines omnes. Est potius in cuiusuis animo tenerum quiddam et molle, quod facile quatitur; hoc qui apud se non explorauit, is ignorabit etiam, quantopere rebus minimis commoueri possit, et quam facile corrumpi. Quoniam igitur paucis datum est, quod CICERO sapienti tribuit²⁾ ut semper possint excubare animo, ne quid ipsis improuisum accidat aut inopinatum: plurimi temere negligunt res multas, quae intus fiunt, paruas quidem illas, et acriori contentione obseruandas, sed efficacissimas profecto ad corrumpendos mores, omnemque vitam perturbandam. Iidem etiam multa praetermittunt, quae prodesse possent ad virtutem, animique emendationem. Nam saepe sunt multorum in virtute vel nulli, vel tardi profectus, quod in rebus paruis peccant et elementa prima negligunt, quae imperitis videntur leuia, sed sine quibus maiora nec existere possunt, nec conseruari.

XV

Atque hic non alienum erit, paucis attingere rem, de qua nobis quidem aliter videtur, quam plurimis, qui doctrinam moralem exponunt, et docent, quomodo eius praecepta ad vitam ipsam transferenda sint. Notum est, et iam a vetustis scriptoribus vehementer celebratum Pythagoricum illud praeceptum, quod iubet, non ante somnum in oculos admittere, quam omnia, quae eo die dicta sint et facta, diligenter apud animum consideraueris, et singula, curiose repetita, vel

²⁾ *Tusc. Quaest. l. IV. c. 17.*

vel vituperaueris tecum, si mala fuerint, vel probaueris, si cum virtute consentiant.^{g)} Haec vespertina commemoratio eorum, quae quouis die facta sunt, plurimum conferre videtur ad acuendam mentis aciem, et alendum incendendumque verae virtutis studium. Inde factum est, vt etiam ii, qui doctrinam moralem ad normam Christianae religionis exponunt, hoc Pythagoreorum institutum adsciscerent, et in officiis hominis Christiani ponerent *explorationem*, quam dicunt, *quotidianam*, quam vehementer inculcare, et in praecipuis Christianae virtutis adminiculis numerare solent. Equidem lubenter fateor, si accurate fieret, et ab omnibus posset fieri, quod suadet Pythagorae praeceptum, eam rem hominibus vehementer profuturam esse cum ad sui cognitionem, tum ad virtutis ac pietatis incrementum. Sed vix adduci me patiar, vt credam, in omnibus praeceptis, quibus solemus homines ad virtutem instituere, vllum esse, quod saepius negligatur, quam hoc ipsum de exploratione quotidiana. Nec mirum hoc videbitur ei, qui paullo accuratius perspexerit ipsius praecepti naturam. Est enim ita comparatum, vt facile possit obseruari ab eo hominum genere, quod vitam agit tranquillam, remotam a negotiis publicis, et contemplationi dicatam. Nam his, cum vesper adest, nec otium deerit, quod ad istam explorationem conferant, nec vires et alacritas animi, sine qua ne locuna quidem habere potest. Atque talibus hanc legem etiam scripsit Pythagoras, hoc est, philosophis, iisque grauibus, et quietum sectantibus vitae genus, quod ipse vehementer amabat. Sed vt ista exploratio legitime possit institui ab iis quoque, qui magna negotiorum multitudine obruti, vitae suae cursum vel in labore corporis, vel in contentione animi conficiunt, equidem vehementer vereor. Nam hi, quotidianis laboribus perfuncti, affectum corpus, affectum animum ac de-

D 2

fatiga-

g) Conf. *Carm. aur.* v. 40—44. p. 108. ed. Brunck.

fatigatum ad istam explorationem afferent, eamque aut plane non suscipient, quod fit a plurimis; aut, si susceperint, ei rei per imbecillitatem non ita poterunt operam dare, ut inde comoda percipiant. Ac subit mirari, cur illatum sit hoc praeceptum doctrinae Christianae, cum in libris sacris nullibi exstet. Loci enim, quos vulgo afferunt, ut demonstrent, istam explorationem a Christianis postulari, sunt e genere plane alio, nec *quotidianam et vespertinam* explorationem, sed omnino hoc postulant, ut homines diligenter de rebus suis et institutis cogitent, et quales ipsi sint, videre discant. Multo rectius, multo accommodatius ad mentis humanae indolem, et quotidianae vitae rationem Christus et apostoli hac de re praeceperunt. Neque enim, ut infra copiosius docebimus, hoc postulant, ut quotidie, *profligatis laboribus, vesperi* repetamus memoria, quae sint a nobis per totum diem facta; sed *in ipsa actione*, et *per omnem vitam* animum adhibere nos iubent attentum, qui studio nunquam intermisso excubet, qui res omnes, utcumque ceciderint, diligenter circumspiciat, ac *dum eveniunt et fiunt*, obseruet et sentiat, quam vim exserant, et quomodo ipse sit iis affectus. Haec perpetua mentis alacritas, quae nunquam se, suosque sensus, motus, conatus, impetus denique omnes obliuiscitur et negligit, sed inter ipsos labores frequenter ad se redit, in omnes cadit homines, ac facile potest studio et exercitatione comparari. Nam qui religionem didicit cum omnibus vitae partibus coniungere, Dei autem memoriam nunquam patitur excidere ex animo, vel penitus apud se obliterari; discere autem hoc omnes et debent, et possunt: is etiam inter ipsa negotia, labores, molestias, oblectationes etiam et gaudia, perpetuam illam animaduersionem demonstrabit, quam Christiana religio postulat. Quanta autem est, et quam admirabilis etiam hac in re Domini sapientia! Scilicet parua illa, quae supra commemorauimus, et quorum saepe
magna

magna vis est in utramque partem, obseruari satis et caueri non possunt, nisi fuerit animus suis rebus *semper et indefesso studio* intentus. Ea vero exploratio, quae in tempus diei vltimum differtur, saepe ne sufficit quidem ad pernoscendas omnes animi latebras. Quanta enim est mentis in cogitando, appetendo, deliberando, decernendo celeritas! Quam saepe mutatur per vnum diem status eius vniuersus! Quanta multitudo idearum ei quotidie obuersatur, quarum plurimae eam aliquo modo afficiunt, quamquam ipsis non inhaereat? Iam cum ventum est ad explorationem illam quotidianam, quis quaeso poterit haec omnia, vti acciderunt et facta sunt, reuocare? Quis in memoriam eorum omnium redire, quae effecerunt, vt hoc potissimum, nec alio modo, sentiendum, pronuntiandum, agendum ipsi videretur? Haec tum statim perpendenda sunt, cum animo obuersantur, istaque consideratio per omnem vitam pertinere debet. Quare adhortandi sunt homines et monendi, vt omni tempore discant adhibere hanc vigilantiam et curam, qua nihil esse potest ad fructum vberius, et ad explorandam animi indolem vtilius. Iam si quis adiunxerit etiam vespertinam illam et quotidianam explorationem, quae omnia, interdiu obseruata, quasi colligat in summam: eum vero rem praeclearam agere, quis non concedet; illa vna vero nec sufficit, nec ab omnibus legitimo modo adhiberi potest. Sed haec haecenus; reuertamur in viam.

XVI

Igitur parua illa, quorum genera commemorauimus supra, etiam propterea saepe negliguntur, *quod animus multarum rerum cogitatione interdum nimis distringitur, ac fere obruitur.* Cum enim negotiorum curarumque multitudine oppressus est, vel magna simulacrorum, per sensus quasi agmine facto irrumpentium, varietate concitatus, nonnisi ea accuratius percipit et comprehendit, quae illuminata sunt, ac tamquam eminent et

existant; quae autem minora sunt, et quasi recesserunt in vmbra, ea obscure tantum sentit ac negligit. Sed haec parua, etsi animum non nisi leuiter tetigisse videntur, tamen quaedam in eo relinquunt vestigia. Etenim cum simulacris reliquis, quae acriori sensu accepta sunt, coalescunt varie, ac maiora illa, quae animus vehementius arripuit, quodam inficiunt veluti colore, quo vel magis placeant, vel molesta videantur et odiosa. Hoc omnes ii sentiunt, qui e tali tumultu, quo animus fuerat concussus, ad se redeunt, et quietem secessumque reperiunt. Quia enim cum rebus iis, quos distincte perceperant, coniuncta suere multa alia, parua quidem illa, et obscurius animaduersa, sed vel molesta, vel grata: non possunt non ii, qui haec omnia senserunt, aut aegritudine affici ac taedio, aut quamdam auferre hilaritatem. Ita fit, vt homines, in reliqua vita comes et humani, interdum morosi sint ac difficiles, praesertim cum ab aliquo negotio recentes sunt; saepe autem nesciant ipsi, quid potissimum tristitiam illam effecerit. Sed et seueriores interdum praeter opinionem frontem remittunt, animumque vel inuiti sentiunt inaniter et effuse exsultare, et quadam leuitate inconsueta ferri, quae vnde profecta sit, ipsi ignorant. Huius rei etsi plures possunt esse causae, ipsaque causarum multitudo interdum habet hanc vim, vt, vnde sit orta talis affectio animi, non semper reperiamus: ea tamen, de qua hic loquimur, in praecipuis numeranda est. Etenim quo maior est copia eorum, quae grauitate sua omnem mentis attentionem in se conuertunt: eo minus possumus leuiora diligenter notare, quae cum iis coniuncta sunt, animumque tangunt quidem, sed non feriunt. Cum autem emersemus ex eo tumultu, quid mirum est, si saepe ignoramus, vnde profectae sint contractiunculae animi et morsus, quos visiones illae rerum obscuriores, non satis comprehensae, in nobis reliquerunt? Ipsa igitur humanae naturae imbecillitas nos saepe impe-

impe-

impedit, quominus mutationes animi leuiiores distincte percipiamus. Ex quo intelligi potest, quam necessaria sit illa perpetua animi attentio, quam paullo ante postulari diximus a religione Christiana. Nam multo saepius conturbabimur rerum copia et obruemur, si ad istam contentionem animi vires nunquam fuerint exercitatae.

XVII

Sed praeter hanc imbecillitatem etiam alia causa est, qua animus humanus impellitur ad negligenda ea, quae supra diximus haberi parua. Facit enim id interdum *sciens ac volens, cupiditate quadam corruptoque iudicio inductus*. Is quidem, qui moderatione et constantia quietus animo est, didicitque secum habitare, et motus internos omnes obseruare diligenter et regere, etiam primos illos ictus animaduertit, qui post perceptas res externas nos mouent, et principia, perturbationes et incitamentum libidinem praeparantia, studiose cauet, quod bene intelligit, quam periculosum sit, his paruis rebus ac leuibus indulgere. Sed haec circumspectio, et in coercendis animi motibus seueritas fere penitus euanescit, cum animus aut futili quadam alacritate gestit, aut sitienter aliquid expetit, et desiderio ardet. Tum enim leuia illa, quae scit esse periculosa, alioque tempore diligenter vitat, aut plane negligit, aut libidine occaecatus earum vim non metuit. Abstractus enim ab integra certaue ratione, ea censet innoxia, quae alias detestatus esset, et parua illa irritamenta, quae excitationem libidinem alunt et incendunt, ipse conquirat. Nec desunt ratiunculae, quibus hanc dementiam excuset, ac se decipiat ipse. Praesentis enim voluptatis desiderio captus ac delinitus, facile inuenit, quibus causam suam defendat, ut motus illos paruos, quarum vim alias cum damno suo expertus est, nunc tamquam licitos sibi indulgeat. Ita sciunt, ut hoc vtat, ii, qui sunt ad voluptatem veneream procliuiiores, quantum valent, cum aliquo modo exarsit ista libido, res leuissimae ad vim eius

cuius augendam et nutriendam. Sed plerumque tanta est excitatione libidinis violentia, ut parua illa momenta, quarum vim minime ignorant, nunc colligant ipsi, sibi que persuadeant, ea nunc certe fore innoxia. Aberrant igitur oculi, quasi iam nihil aliud spectandum adesset, ad tabulam, si qua in promptu est, pictam, quamquam experti sciant, eam alere posse libidinem; manus veluti sponte euoluunt petulantia carmina poetarum, quae perturbato animo blandiuntur; phantasia renouat imagines, quas alio tempore fugere solent; pedes quasi sponte petunt loca, quae incensae libidini fauent; differuntur, variis de causis, quas hoc modo commoti vehementer probabiles esse censent, negotia et labores, qui ardorem reprimere potuissent, in tempus aliud; donec his aliisque rebus, paruis quidem illis, sed affecto animo perniciosissimis, nutrita auctaque libido erumpat in actum, et ad scelera ruat. Sed haec haec tenus.

XVIII

Paucis enim attigimus genera rerum, quae vulgo leues putantur ac paruae, quod animum non semper attentum faciunt, et vehementius commouent. Has etiam tempore, aetate, indole ingenii corporisque, consuetudine, vitae genere, aliis, varie mutari et augeri, ut earum infinita paene sit multitudo, quis non intelligit? Speramus tamen, nihil in ista copia minutarum rerum fore, quod non possit ad capita illa, quae supra designauimus, commode referri. Sed sic etiam planum esse factum putamus, inutilem esse omnem de moribus praeeptionem, quae se non demittat ad haec parua, eorumque rationem habeat. Et enim ea, quae ad commendandam virtutem, et ad demonstrandam scelerum foeditatem differuntur, haud difficulter persuaderi sibi patiuntur homines, nec est facile quisquam tam inhumanus, omnisque sensus expers, quin honestatis pulcritudine commoueatur, eamque vehementer probet. Sed cum ad actionem ipsam ventum est, cum depellendi vitii, et comparandae virtutis

tis

tis periculum facere volunt homines: tum vero haesitant; tum haec parua impedimenta, quae non satis norunt, et obseruare didicerunt, conantibus obstant; tum nesciunt saepe ipsi, cur frustra laborent, et vsu experiuntur, consilia praecipientium non posse transferri ad vitam; tum denique sentiunt, deesse sibi adminiculā, ad quae veluti adnitantur. Quare nihil agunt, qui doctrinam moralem tractant, cum hos recessus humani animi hasque latebras non habent perspectas. Omnia praecepta, si prodesse debent, ad hanc interiorē mentis humanae indolem diligenter accommodanda sunt. In quo vim maximam habebit accurata tum sui, tum aliorum contemplatio. Arduum enim est, ac prope maxima sapientiae pars, *nosse homines*; qua scientia omnium minime carere potest is, qui vult cum fructu alios instituere ad virtutem ac pietatem. Nec conficit hanc rem ea ratio; quam in scholis sequimur, cum praecipimus *uniuerse* de hominis natura; neque enim potest is, qui vires, appetitus, motus, omnemque agitationem animi humani in schola explicat, ad haec minuta descendere. Vniuersa amplectitur, genera tantum rerum, ipsisque subiectas formas tangit, quod ipsum postulat artis ac disciplinae subtilitas. Nisi igitur accesserit frequens vsus, nisi futurus virtutis magister e scholarum umbra prodierit in lucem vitae, versatus sit cum hominibus multis, diligenter notauerit eorum mores, instituta, omninoque varias humani animi artes, minimas quoque, quarumque vestigia, leuiter impressa, praeterire solent imperiti: inutilem perfecto operam consumet in exponendis pulcerrimis de virtute sententiis, hominibusque frustra inculcabit praestantissima religionis christianae praecepta.

XIX

Nec vero est, quod quis dicat, hac disputatione minui et eleuari vim, quam verbum diuinum, cui adiuncta sit Spiritus sancti efficacia, in corrigendis hominum animis exserat. Nam et si verissimum est, omnem vitae sanctitatem ab auxilio diuino repetendam esse; et frustra niti, qui sine hoc adiumento aliquid effici

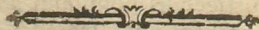
E

effici

effici posse putent: tamen habet ea res suum modum, et est certis adstricta legibus. Neque enim vi infinita, cui nihil possit resistere, agit Spiritus sanctus in emendandis hominibus, eosque inuitos ad virtutem trahit: sed utendum est viribus nouis, quas suppeditat; adhibenda est cura in vsurpandis adminiculis, quibus parari potest vera sanctitas; cauendum est, ne reliquiae viciositatis naturalis nascens virtutis studium opprimant et extinguant; et, vt rem omnem paucis complectamur, verissima est vox apostoli: *μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν καταργήσετε.* Quare etiam libri sacri vehementer commendant diligentiam eam, quae in colenda virtute nihil negligit, sed parua quoque consecratur; quod facile copiosius docere possemus, nisi nostra disputatio iam dudum supergressa esset modum academicae prolusionis. Disseremus autem, si Deo visum fuerit, ea de re propediem, et *alteram* commentationis nostrae partem absoluemus.

Nunc *Vos*, CIVES OPTIMI, vehementer hortamur, vt per hos dies pie recolatis memoriam beneficii maximi, quo Deus genus humanum affecit mittendo Spiritu suo, qui per apostolos vbique propagaret saluberrimam doctrinam, quam Iesus, de caelo missus, secum detulerat. Ei beneficio etiam nos debemus hoc, quod dispulsis tenebris, et ignorantiae ac superstitionis nocte discussa, fruimur nunc luce religionis praestantissimae, omnemque sempiternae salutis tenendae modum et rationem accurate perspicimus. Quare *Vos* rogamus, CARISSIMI CIVES, vt et ad sacra publica, et ad sollemnitatem academiae, inter ea peragendam, frequenter confluatis; hos autem dies ipsos ita transigite, vt leni efficacia Spiritus sancti ad omnem vitae sanctitatem flectamini. Ita Valet. P. P. in academia Vitebergensi, Festo pentecostes, A. C. CIOIOCCCLXXXV.

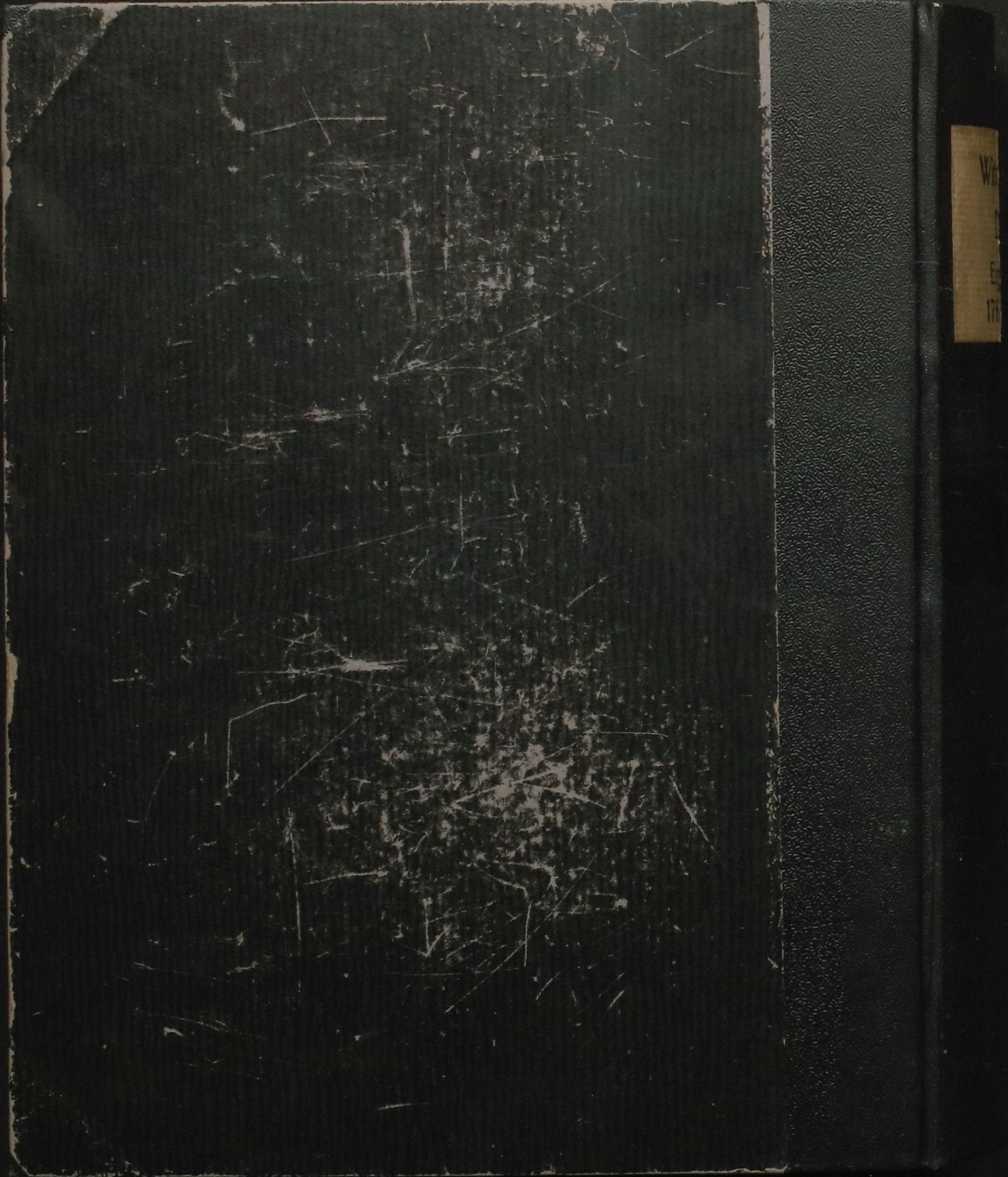
Wittenberg, Diss., eig. Bd. 6, 1783/91

ULB Halle 3
003 922 553

sb.

WD/P

W
E
17

DE VI
QVA RES PARVAE AFFICIVNT ANIMVM
IN PRAECEPTIS DE MORIBVS DILIGENTIVS
EXPLICANDA

COMMENTATIONIS THEOLOGICAE

PARS PRIMA

QVA

AD SOLLEMNIA PENTECOSTALIA

A. C. MDCCCLXXXV

IN ACADEMIA VITEBERGENSI

PIE CONCELEBRANDA

PVBLYCO NOMINE INVITAT

ORDINIS THEOLOGORVM

H. T.

DECANVS

D. FRANCISCVS VOLKMAR REINHARD

VITEBERGAE

LITERIS CAROLI CHRIST. DÜRRII

7/14

6, 74

